

تبدیل مفاهیم دینی به نشانه‌های تصویری

حجت‌الاسلام سیدعلی نقی ایازی

چگونگی بازخوانی این نشانه‌ها و دیگر مقولاتی که در درک فیلم ما را کمک می‌کند ضرورت می‌نماید. در نشانه‌شناسی با سه نوع نشانه سرو و کار داریم نشانه‌های شمایی، نمایه‌ای و نمادی. که تفاوت هریک از این انواع خیلی مرز روشن و دقیقی ندارد. در نشانه‌شناسی در آن دال را اساساً با مشابَهتی که با آن دارد مطرح می‌سازد. ولی در نمایه‌ای یک کیفیت را نه به دلیل اینکه مشابه آنست، بلکه به دلیل رابطه ناگسستی که با آن دارد نشان می‌دهند و نهایتاً در نمادین، نشانه‌ای قراردادی که در آن دال رابطه‌ای مستقیم یا نمایه‌ای با مدلول ندارد بلکه آنرا از طریق قراردادهایی مطرح می‌کند.

توضیحی که پیرامون هریک از انواع نشانه‌ها می‌توان داد اینست که تصاویر تک چهره Symbol از جمله شمایل‌ها هستند و شمایل نشانه محدودی است که با سینما توافق بسیار نزدیکی دارد ولی در نماد نشانه، جنبه اختیاری یا قراردادی دارد که پایه و اساس زبان نوشتاری و گفتاری را می‌سازد و نمایه معنای سومی است میان شمایل سینمایی و نماد ادبی و سینما، که با آن می‌توان ادای معنا کند. این نشانه نه قراردادی است و نه شباهتی. این نشانه نوع سومی از مفاهیم مصداقی را نشان می‌دهد که به سوی مفاهیم ضمنی متوجه است و در واقع بدون بعد مفاهیم ضمنی قابل درک نیست. نمایه، روش مفیدی برای بیان ایده‌ها و اندیشه‌ها را در اختیار فیلم قرار می‌دهد. بخش اعظم نیروی ادای مفاهیم ضمنی فیلم، در واقع نمایه‌ای هستند. و در نشانه‌نمایه‌ای از مفهوم ضمنی استفاده شد که برای توضیح روش اصلی ادای مفاهیم ضمنی در فیلم از دو اصطلاح استفاده می‌کنیم الف) مجاز آن شکل گفتاری که در آن جزئیات یا مفاهیم هم‌پیوندی برای ادای یک تصور یا نمایش یک موضوع بکار گرفته می‌شود ب) تشبیه آن شکل گفتاری که در آن جزء نشان کل است و کل نشان جزء.

در سینما این دو شکل مجاز و تشبیه، دائماً بکار گرفته

علم نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی مطالعه نظام‌هایی از نشانه‌ها را به عهده می‌گیرد. برای یک نشانه‌شناس، نشانه مرکب از دو بخش است: بخش دال و بخش مدلول برای مثال، واژه «واژه»، که مجموعه‌ای است از حروف یا اصوات، یک دال است، اما بر چیزی دیگر، یعنی بر یک «مدلول» دلالت می‌کند، اما در سینما، دال و مدلول تقریباً مشابه‌اند: نشانه در سینما، نشانه‌ای با حوزه مفهومی محدود است، تصویر یک کتاب، از لحاظ مفهومی بسیار نزدیکتر از واژه «کتاب» به یک کتاب است. تصویر فی‌نفسه ارتباط مستقیم‌تری با آنچه بر آن دلالت می‌کند دارد، اما واژه به ندرت واجد چنین ارتباطی است. و این محدود بودن قلمرو نشانه‌های فیلم است که تشریح زبان آن‌را تا این حد مشکل کرده است. علاوه بر اینکه ما نمی‌توانیم نشانه‌های زبان سینما را همانند واژه‌های یک نظام زبانی تغییر دهیم. و از طرف دیگر در سینما دامنه انتخاب برای کارگردان نامحدود است اما در ادبیات هنرمند این انتخاب را در محدوده مشخصی صورت می‌دهد. در حالی که برای مخاطب، این فرایند در هر دو هنر برعکس است و فیلم موضوع را نه به طور ضمنی، بلکه صریح نشان می‌دهد، منبع نیرو و در عین حال خطر کج فهمی برای تماشاگر را فراهم می‌کند و همین است که فراگیری قرائت درست تصاویر برای دریافت بخشی از نیروی این رسانه را برای تماشاگر تا این حد مفید و در عین حال، حیاتی ساخته است. با این حال فیلم باید برای تکمیل فرایند تعقل، در جهت تعبیر و تفسیر نشانه‌هایی که ادراک می‌کنند بکوشد و هرچه این مقدار کوشش بیشتر باشد میان مخاطب و خالق اثر توازن بهتری ایجاد می‌شود و هرچه این توازن بیشتر باشد اثر هنری نیروی بیشتری و بده‌بستان بیشتری دارد.

باتوجه به مقدمه‌ای که بیان شد دشواری تبدیل مفاهیم به نشانه‌ها واضح گردید لذا تأیید می‌شود شناخت انواع نشانه و

باید توجه داشت که ساختار این تصویر می‌تواند به دو شکل متفاوت استنتاج شود. یک تصویر گاهی فقط از یک واحد تشکیل شده است و گاهی از مجموعه‌ای واحدهای نشانه‌ای. لذا ممکن است در تبدیل یک مفهوم به نشانه تصویر، از تصویری خاص اراده همان مفهوم را کرده باشیم در حالیکه ممکن است تصویر چند نشانه‌ای باشد که نشانه‌های دیگر چه بسا در تضاد با نشانه اصلی باشد لذا توجه به تمام ابعاد یک تصویر ضرورت می‌نماید. با ذکر این مقدمه کوتاه ابتدا باید با توجه به تقسیم از مفاهیم دینی مشخص نماییم که هر کدام از این اقسام را با کدامیک از انواع نشانه‌ها می‌توان به تصویر کشید.

نظام تطبیقی مفاهیم دینی با نشانه‌های تصویری

در یک تقسیم از انواع مفاهیم دینی می‌توان آنها را به سه قسم تقسیم نمود: باورها، هنجارها و ارزش‌ها. محور باورها شامل آن دسته‌ای می‌شود که اعتقاد به آنها منجر به بروز کنش خاص آن می‌شود که در این قسم‌ها باورها را در قالب پنج محور توضیح خواهیم داد. ابتدا اعتقاد به وحدانیت ذات باری تعالی است که بعضی از شاخص‌ها و ملاک‌هایی که نشان‌دهنده این باور است را برمی‌شماریم. البته باید متذکر شد که بعضی از شاخص‌ها به طور مستقیم نشان‌دهنده به این باور است و بعضی دیگر با واسطه و غیرمستقیم. شخصی که در پنهان و خلوت دست به سوی معصیت دراز نمی‌کند حاکی از نوعی اعتقاد به قدرت لایزال الهی دارد که در همه حال ناظر انسان‌ها می‌باشد و در اقصی نقاط نیز او می‌تواند ناظر اعمال انسان‌ها باشد و این قدرت را خاص یک اله بیشتر نمی‌تواند تصور کند و این شاخص را می‌توان به وسیله نشانه نمادی به تصویر کشید و ترسیم کردن موقعیتی که در آن فقط شخص می‌تواند آگاه به عمل خود باشد و دیگران او را نمی‌بینند و معصیت نکردن در چنین موقعیتی یک نوع نشانه قراردادی است که اگر شخص مرتکب معصیت نشد، نشان از باوری درونی به ذاتی بی‌منتهی است، شخصی که توفیق در انجام اعمال عبادی و ترک معاصی را پیدا می‌کند و این توفیق را از جانب خداوند می‌داند نیز می‌تواند شاخصی دیگر از باور به وحدانیت خداوند باشد که نشانه مورد استفاده این می‌تواند با نشانه‌های شمایی و نمایه‌ای به تصویر کشیده شود، نشانه شمایی آن نوعی سپاسگزاری و تشکر قابل مشاهده می‌باشد که بعضاً این الفاظ سپاس می‌تواند بر زبان جاری شود که حاکی از این شاخص باشد و نشانه نمایه‌ای آن

می‌شوند و از بین انواع نشانه‌ها، سینما، هنر و رسانه‌ای نمایه‌ای است و مفاهیم بیان شده در آنرا می‌توان وسعت داد و بسیاری از معانی سینمایی را نه تنها از آنچه نمی‌بینیم بلکه از آنچه می‌بینیم حاصل می‌شود و جذابیت و درام فیلم‌چندان به موضوع فیلم بستگی ندارد بلکه به چگونگی تصویر شدن و نمایش آن بستگی دارد. در سینما با نشان دادن تصویری، در وهله اول یک معنای مصداقی نمادین یا شمایی ایستا از آن درک می‌کنیم اما با شروع قابلیت‌های آن توسط کنایه‌های برآمده از قیاس، تصویر به عنوان نمایه‌ای با مفهوم ضمنی، از طریق مقایسه آن با یک نمونه اعلا و در متن نحوی یا جمله بندی فیلم یعنی در جوار دیگر عناصر فیلم و با کاربرد استعاری آن در مقام یک مجاز یا تشبیه جان می‌گیرد. آنچه می‌توان از مطالب فوق نتیجه گرفت اینست که سینما متشکل از نظام‌های نشانه‌شناسی متفاوتی است و یکی از اینها نظام نشانه‌های تصویری است و در بحث از سینما باید نظام‌های دیگری را در نظر گرفت چون به تنهایی تصاویر نمی‌توانند در انتقال مفاهیم ضمنی موفق باشند و همانطور که در سطور فوق آمد باید از دیگر نظام‌های نشانه‌شناسی نیز استفاده نمود و مشکل دیگری که در سر راه انتقال این مفاهیم توسط نشانه‌های تصویری می‌باشد نیافتن تقابلی‌های دوتایی میان این نشانه‌هاست، هر چند در مواردی معدود این تقابلی‌ها را می‌توان یافت اما این موارد استثناء هستند. به نظر می‌رسد که هر نشانه دیداری در خود بی‌ارتباط با نشانه‌ای دیگر وجود دارد، ارزش ارتباطی آنها فقط به قراردادهایی خاص وابسته است. از این رو در بحث از انواع رمزگان تصویری، رمزگان خاصی که به سبک و شیوه‌های بیان مؤلف وابسته‌اند، اهمیت زیادی می‌یابند. چرا که ساده‌ترین تصاویر نیز در فرهنگ‌های گوناگون به شیوه‌های متفاوت مورد تأویل و تفسیر قرار می‌گیرند. خواندن تصویر پدیده‌ای اندیشگرانه است، که نشانه‌شناسی تصویری کشف قاعده‌های این خواندن را بیان می‌کند.

بعد از توضیح کوتاهی که از بحث‌های نشانه‌شناسی و شیوه‌های مختلف استفاده از انواع نشانه‌ها شد نوبت آن می‌رسد که نسبت ظرفیت‌های انتقال مفاهیم دینی به انواع نشانه‌ها را بیان نمائیم.

در اقسام مفاهیم دینی بایستی از انواع نشانه‌های تصویری استفاده نمود و استفاده از نوعی نشانه بایستی با توجه به ویژگی‌های آن مفهوم دینی مناسب داشته باشد. و در ارائه یک تصویر خاص،

سوره
الاحقاف
آیه ۱۷

راه مخالفت برداشت و از طرفی راههای هدایت گشوده می شود و یا در زندگی و شیوه هدایت دیگر پیامبران که این معنا نیز قابل برداشت بود. و یا اعتقاد به اینکه رزق و روزی انسان ها از طرف خداوند تعیین می شود در فیلم کتاب آفرینش نیز به تصویر کشیده شده بود چنانکه تبعید حضرت موسی توسط فرعون یک نوع برخوردی از طرف طاغوت زمان بود و لکن ادامه حیات حضرت موسی در چنین وضعیتی حاکی از چنین معنایی است، شاخص های دیگر این باور عبارتند از: اعتقاد به اینکه غرض افعال خداوند متوجه مخلوقات است، اعتقاد به اینکه خداوند مرید اطاعت و کاره معاصی است و ...

باور به وجود انبیاء و ائمه علیهم السلام و این که اینان هادی انسان ها می باشند و بدین وسیله انسان ها از ضلالت و گمراهی نجات پیدا می کنند، همچون باورهای بالا دارای شاخص هایی است. توسل جویی به معصومین از این نوع شاخص هاست که می توان با نوعی نشانه نمایه ای حاصل این معنا باشیم، چنانکه در بسیاری از فیلم های فارسی زبان می خواهد این معنا را منتقل کند ولی در بعضی از آنها این معنا چنان مستقیم بیان شده که به نوعی ابتدال گرفتار شده است. لذا پیشنهاد می گردد که حتماً از نوع نشانه نمایه ای و به صورت کاملاً غیرمستقیم در انتقال این معنا استفاده شود، میزان اعتقاد فرد به مشکل گشایی معصومین نیز از شاخص های مکمل این باور است. در انتقال این معنا نیز استفاده از نشانه نمایه ای مناسب تر است چنانکه در فیلم برخورد نزدیک از نوع سوم تقریباً حامل این معناست که در انتهای فیلم نگاه از دور دو نفری که نقش های اصلی فیلم را بازی می کنند به آن شیء خارق العاده و آسایش و راحتی ساکنین در پرتو آن به نوعی حامل این معناست. در واقع به نظر می رسد کارگردان فیلم می خواهد اضطراب و دغدغه ساکنین زمین را به تصویر بکشد که با یافتن شیء خارق العاده تا اندازه ای این اضطراب زمینیان را التیام بخشد، انتهای فیلم این معنای اخیر را کاملاً جدی به تصویر کشیده

نمایش در انجام عباداتی که به مشاهده درمی آیند و ترک معاصی در همه حالات است، البته باید یادآور شد که نشان از اعمال عبادی فقط صرف نماز، روزه ... نمی باشد بلکه بیشتر آن دسته از عبادات را شامل می شود که به طور غیرمستقیم جنبه عبادی دارد چنانکه در فیلم انجیل به روایت متی، بازی کننده نقش عیسی مسیح بیشتر به اعمالی مانند کمک به هممنوعان، کارگشایی ... از این قبیل کارها می پردازد تا آن دسته از عبادات که جنبه نمایشی دارد. از شاخصهای دیگر این نوع باور توسل و تمسک موحد است فقط به ذات باری تعالی، در هر موقعیت و جلوه بارز آن در موقع تنگدستی و فقر است که این نوع شاخص با به تصویر کشیدن حالات درونی که حاکی از این نوع باور باشد، قابل مشاهده می باشد و این تفکر همیشگی به ذاتی بی منتهی که تنها ملجأ انسانهاست را می توان در تمام یک فیلم به تصویر کشید چنانکه در فیلم برخورد نزدیک از نوع سوم چیزی شبیه این مورد را در بیشتر نماها به نمایش گذاشته بود که بازی کنندگان اصلی نقش در پی یافتن چیزی غیر از موجودات زمینی بودند و در این راه افت و خیزهای متعددی را نشان داد تا بالاخره به آن رسیدند که این تفکر همیشگی به ذاتی بی منتهی را نیز می توان به تصویر کشید ولی مانند مثال فوق نباید تصور ذات بی منتهی جسمانی شود.

موارد فوق بعضی از شاخص های شخصی موحد می تواند باشد و بعض دیگر را فقط به طور مختصر یادآور می شویم، موحد از رحمت الهی مأیوس نمی شود و همیشه در حالت خوف و رجاء است و نسبت به ثبات و تقویت ارزشهای اخلاقی در خود تلاش می کند. باور به عدالت خداوند نیز با شاخص هایی نمودار می گردد، اعتقاد به اینکه تمام کارهای خداوند نیک است. این نوع شاخص عمدتاً با نشانه نمایه ای قابل مشاهده می باشد، و اعتقاد به اینکه خداوند راه هدایت برای انسان ها بیان کرده است با نشانه نمادی قابل رؤیت می باشد چنانکه در فیلم کتاب آفرینش در تصاویر و نماهای مختلف این معنا مشاهده می شود، از همان ابتدائی که آدم

جذابیت درام فیلم چندان هم به موضوع فیلم بستگی ندارد بلکه به چگونگی تصویر شدن و نمایش آن بستگی دارد.

در یک تقسیم از انواع مفاهیم دینی می توان آنها را به سه قسم تقسیم نمود: باورها، هنجارها و ارزش ها.

است. دیگر شاخص های این نوع باور عبارتند از: شادی مؤمن در شادی معصوم و حزن او در حزن معصوم که با نشانه شمایی قابل ارائه می باشد، میزان آشنایی با سیره و زندگینامه معصومین و کلام گوهریار اینان نیز از شاخصهای این نوع باور است که با نشانه نمادی قابل ارائه می باشد. اعتقاد فرد به شفاعت و دوستداری اسماء معصومین، اعتقاد به وجود و ضرورت معصوم در هر شرایطی از دیگر شاخصهای این نوع باور است باور به معاد نیز دارای شاخصهای مختص خود است که بعضی از آنها عبارتند از: توبه یک اصل در زندگی فرد قرار می گیرد که عمدتاً با نشانه های نمایه ای قابل ارائه می باشد چنانکه در فیلم توبه نصح اثر آقای مخملباف به تصویر کشیده شده ولی بنظر می رسد که نشانه های شمایی و نمادی در فیلم فراوانند. به هر میزان بتوانیم از مستقیم بودن پیام بگاهیم، در انتقال و پایداری پیام به مخاطب موفق تر خواهیم بود. سعی در اداء دیون مردم نیز از این شاخص ها می باشد که در فیلم فوق الذکر نیز قابل رؤیت است، سعی در اجتناب از معاصی و کسب ثواب، رعایت حقوق دیگران و به یاد مرگ بودن از دیگر شاخصهاست که در ارائه آنها از انواع نشانه ها استفاده می شود.

محور دوم از تقسیم مفاهیم دینی یعنی هنجارها، با اعمالی که دارای احکام خمس می باشد مواجه هستیم. در انتقال این ها ابتدا باید حکم وجوب، حرمت، کراهت، استیجاب و اباحه هر یک از این اعمال را بدانیم و بعد تعریف هر یک از آن مفاهیم را بدانیم و مصداق یابی نماییم. در اینجا بعضی از این هنجارها را یادآور می شویم:

مؤمنی که ایمان به حرمت ربا دارد بایستی در مواجهه با آنها از ارتکاب آن اجتناب کند و نسبت به مرتکبین ابراز تنفر کند، دیگران را از انجام آن باز دارد و حتی در صورت امکان مسئله را طوری عوض کند که شخص مرتکب آن نشود و در عین حال مشکل وی حل گردد و حتی در موارد اضطرار هم مرتکب نشود. باتوجه شاخص های فوق الذکر برای مؤمن به این حکم می توان به انواع نشانه ها این مفهوم را منتقل نمود چنانکه در فیلم پرونده حاوی انتقال این مفهوم بود که شخصی که نمی خواست مرتکب این حرمت شود حاضر به تحمل انواع دشواری ها و سختی ها شد و نشان از فردی کاملاً پایبند به حکم ربا را داشت که حتی مرگ را پیش چشم خود دیده بود.

هنجار رعایت پوشش شرعی نیز با شاخص هایی قابل تمیز است

که برخی از آنها عبارتند از: دانستن فلسفه حجاب، می توان این شاخص را با نشانه های نمادین و نمایه ای به صورت صحنه بی از مناظره با دیالوگ های جذاب طرح ریزی نمود که فلسفه حجاب بدین صورت به مخاطبان منتقل گردد. نمونه جالب اینکار اثر شهید هاشمی نژاد در کتاب مناظره و پیر است که مفاهیم دینی را در قالب داستان بیان نموده است. از دیگر شاخصهای تقید به رعایت پوشش اسلامی که با نشانه های شمایی به تصویر می آید، داشتن پوشش شرعی در حالات مختلف رانندگی، مریضی، اجبار و ... می باشد که خود را مکلف به رعایت حجاب می کند و هیچگاه محذوراتی از قبیل خجالت و یا مشابه این که در واقع محذور مسحوب نمی گردند، او را از رعایت حجاب باز نمی دارد. ملاک همسرگزینی نیز از دیگر شاخصهاست که با مصور ساختن مراسم خواستگاری و ارائه شرط تقید به حجاب در این مراسم نیز می تواند از ملاک های رعایت حکم حجاب باشد. دیگر شاخص مطرح این هنجار اینکه حجاب را برای تمام اقشار یکی بداند به عبارتی با ارتقاء درجه تحصیلی افراد حکم حجاب را برای آنها تخفیف ندهد که، نشان دادن تصاویری از کسانی که در رتبه تحصیلی بالایی قرار دارند و در عین مواظب حجاب نیز می باشند در انتقال این مفهوم کارساز است، تعصب نسبت به حجاب اطرافیان از دیگر شاخصهای مطرح است و شاخص دیگر تطابق رأی وی از حجاب با موازین شرعی است. موارد فوق بعضی از شاخص های هنجار رعایت حجاب است به اقتضای هر کدام بایستی از نشانه های لازم استفاده نمود. تذکر قابل ملاحظه ای اینجا باید مد نظر قرار گیرد و اینکه نشان دادن افراد محجبه نباید با واخوردگی و نوعی تنزل مقامی نسبت به شخصیت های بازیگر فیلم باشد چرا که این امر باعث یک رکود و احساس بدگمانی نسبت به محجبین به دست مخاطب می دهد، چرا که در بسیاری از فیلم ها دیده شده که فرد محجبه از قشری محروم و دانش در سطح پایین است در همین رابطه لازم است که در رابطه با هنجار رعایت حدود محرومیت شاخص های قابل طرح مد نظر قرار گیرد تا شاخص های رعایت حکم حجاب نیز بهتر به تصویر کشیده شود که بعضی از آن شاخصها عبارتند از: ارتباط با نامحرم در حد ضرورت است، مقید است برای معالجه در حد امکان، به معالجه همجنس مراجعه نماید که برای نشان دادن آن باید بنا به اقتضاء هر شاخص از نشانه مناسب استفاده کرد.

هنجار امر به معروف و نهی از منکر نیز به وسیله شاخص هایی

تعریف می شود که برخی از آنها عبارتند از اینکه شخص نسبت به فریضه امر به معروف و نهی از منکر احساس مسئولیت کند و خود را به عنوان یکی از عوامل نظارت اجتماعی قلمداد نماید و در این راه از تلاش و پیگیری و کسب هر آنچه در شرایط امر به معروف و نهی از منکر می باشد، غفلت ننماید لذا سعی در کسب معارف لازمه می نماید و در اجرای این فریضه سعی در اجرای مراتب آن می کند چرا که می داند عدم اجرای این فریضه عواقب سوء را به دنبال دارد چنانکه این امر به نحو بارزی در فیلم شب های زاینده رود در نماهائی کاملاً محسوس است. آنجا که افراد متعدد خود را آماده خودکشی می کنند و در این راه گام برمی دارند و افراد نسبت به این ناهنجاری واکنشی نشان نمی دهند و اگر قباحت عمل توسط افراد متعدد گوشزد شود احتمالاً در کاهش این ناهنجاری مؤثر افتد. از دیگر شاخصهای این هنجار این است که نسبت به مافوق و بالادست ها نیز این فریضه را انجام دهد، این امر نیز در فیلم عروسی خوبان کاملاً مشهود است چنانکه وقتی شعارهای نوشته شده روی در و دیوار شهر حاکی از نوعی احترام به ارزش ها است و از طرفی وقتی زرق و برق شهر را با جاذبه های خود نشان می دهد و انواع هجمه فرهنگی را نشان می دهد نوعی انتقاد به مسئولین امر است که این ارزش ها فقط در حد شعار باقیمانده است و اشاره به نوعی فاصله بین ارزش های اعلان شده و وضعیت موجود است. شاخص دیگر پذیرش فرد در قبول این فریضه نسبت به خودش است، و نهایتاً حاضر شدن به فداکاری از جان و مال در اجرای این فرمان الهی از شاخص های دیگر می باشد. در نمایی از فیلم عروسی خوبان وقتی جانباز در مراسم خوش آمدگویی میهمانان در نطق خود اشاره به انتقاد از وضع موجود می کند به طور واضحی مشهود است و در اجرای این نقش بنحو خوبی عمل کرده است که با استفاده از نشانه نمایه ای این معنا را می رساند.

اجرای عدالت اجتماعی از دیگر مقولاتی است که در

تصویر کشیدن آن مصادیق مختلف آن از مواردی است که بنحو خوبی می شود ترسیم نمود چرا که اجرای عدالت اجتماعی در صحنه های مختلف زندگی قابل رؤیت است و از شاخص های آن می توان نسبت به عدالت در توزیع امکانات ملی برای همگان، رعایت حقوق مناسب برای افراد یک جامعه نام برد که نحوه به تصویر کشیدن آن با استفاده از انواع نشانه های سه گانه است و چون افراد بیش از دیگر موارد با آن درگیر هستند، ملموس می شود لذا پیشنهاد می گردد که در ارائه آن باید مصادیق برجستگی های خاص خود را داشته باشد تا نقطه بیداری و توجه خاصی را برای بیننده ایجاد کند و اگر جنبه روزمرگی آن حفظ شود فیلم به ابتذال کشیده می شود فیلم عروسی خوبان یا گوشه نشینان آلتونا جزء فیلم هایی است که در تقابل با این مفهوم است چنانکه در فیلم اخیر به وضوح بی عدالتی اجتماعی به تصویر کشیده شده و بازیگر نقش اول به وضوح منتقل کننده این مفهوم است که باید با بی عدالتی ستیز کرد و در این راه نقش روشنگری را نیز بازی می کند.

شاخص های فرمان جهاد نیز متعدد است که برخی از آنها عبارتند از: در هر شرایطی حاضر به جهاد باشد و عملاً شرایط را طوری تنظیم می کند تا نسبت به اجرای این امر برایش توفیق حاصل شود و نسبت به بستگان آنها را تشویق کند تا در جبهه حضور پیدا کنند فیلم دو چشم بی سو نمونه خوبی است برای این مورد که بازیگر نقش اول فیلم ضمن آمادگی خود در این راه، سعی در رفع معضلات موجود می کند تا بتواند در جبهه حاضر شود و حتی نسبت به مخالفین در معارضه با آنها قرار می گیرد. شاخص دیگر کمک های مالی است. یکی دیگر از موارد تبیین صحیح یک مفهوم در فیلم نشان دادن موارد تقابل هاست، چنان که در فیلم فوق الذکر مثنی حسن و معلم یکی از هواداران دفاع مقدس هستند و از طرفی کاسب محله و سمپاشی های فرهنگی از طرف کمونیست نمونه عالی این تقابل است که مفهوم مورد نظر خوب تبیین می شود. سبقت گرفتن در جهاد نیز از شاخص ها می باشد

فیلم باید برای تکمیل فرایند تحققل، در جهت تعبیر و تفسیر نشانه هایی که مخاطبان ادراک می کنند، بگویند.

شخصی که در پنهان و خلوت دست به سوی معصیت دراز نمی کند، حساکی از نوعی اعتقاد به قدرت لایزال الهی دارد.

چنانکه در این فیلم نیز مشهود است، سبقت فرزند از پدر و استفاده از شگردهای خاص در این راه اوج باور به انجام این عمل عبادی را نشان می دهد، احترام خاص به بازماندگان کشته شدگان قائل است و درصدد رفع مشکلات خانواده شهید است و همچنین در فیلم لیلی با من است در ارائه و انتقال این مفهوم تقریباً کار موفقی دیده می شود. باید اضافه نمود که در انتقال این مفهوم از جنبه های ملی آن نیز می توان استفاده نمود که نمونه این نوع استفاده در فیلم های متعددی دیده می شود. هنجار دیگری که امروزه در جهان صنعتی به باد فراموشی گرفته شده و از آن غفلت شده است رعایت حق والدین است که این هنجار نیز با شاخص های متعددی قابل ارائه است که برخی از آنها مطیع والدین بودن می باشد. برای ارائه این مفهوم یک کار استفاده از روایات و احادیثی است که در این زمینه وارد شده است. به عنوان مثال شخصی آمد خدمت امام (ع) و سؤال نمود که والدینم کافرند و یا در حق من بدی می کنند وظیفه من در قبال اینان چیست؟ امام فرموده: بر توست اطاعت اوامرشان. از این قبیل روایات در کتب احداث دیده می شود که با پردازش و مشابه سازی (البته مشابه سازی نسبت به معصوم نشود بلکه بطور کلی مناظ در حکم لحاظ شود) می توان از آنها صحنه های اطاعت از والدین را ساخت.

شاخص دیگر اینکه در درماندگی آنها بنحو احسن از آنها نگهداری شود که سریال این خانه دور است در ارائه این شاخص نسبتاً کار موفقی بود که وجود تعدادی سالمند در خانه سالمندان و مشکلات هریک با فرزندان و کیفیت برخورد آنان با والدینشان بنحو جالبی به تصویر کشیده شده بود. دیگر شاخص اینکه اگر احتمال دهد امری موجب دل آزردهی والدین می شود از آن اجتناب می کند، شاخص تأمین امکانات رفاهی برای آنان نیز می تواند هنجار رعایت حق والدین را بنمایاند و مهم در اینست که تهیه این امکانات بنحو غیرمستقیمی صورت گیرد که جنبه ترحم به خود نگیرد که عمدتاً باید از نشانه های نمایه ای استفاده شود. دیگر شاخص های این هنجار عبارتند از: جلو آنها بلند صحبت نکند، بی ادبی نسبت به آنها نکند، حتی الامکان به انتظارات آنها جامه عمل ببوشاند. به یاد بودن والدین بعد از مرگ آنها به وسیله پرداخت دیون آنها، خیرات کردن، و دعا نمودن در حق آنها. موارد فوق برخی از شاخصهای هنجار رعایت حق والدین است که حتی خود می تواند موضوع فیلمی را ببوشاند و هریک از این شاخصها را به تصویر کشد.

رعایت حلال و حرام نیز شاخص های متعددی دارد که برخی از آنها عبارتند از: کسبش از راه حلال باشد و در ضرورت هم به حرام نیافتد، ضد این هنجار در فیلم های متعدد به نمایش گذاشته شده که یک شکل نمایش بدین صورت است که با نشان دادن موارد غیر مشروع و از طرفی نشان دادن فداکاری ها، قضاوت را به بیننده بدهیم و در واقع مشروعیت و عدم آنها بیننده تعیین می کند چنانکه در فیلم دو چشم بی سو کاسب محله باوجود ایثار و فداکاری اطرافیان خود سعی در احتکار، کم فروشی و گران فروشی دارد که در واقع اینجا هیچ بحث ارزشی مطرح نیست ولی در واقع خود بیننده قضاوت می کند و برداشتهای ارزشی می کند. در رعایت حلال و حرام می توان تمام آن چیزهایی که باعث حرمت مال می شود، مانند عدم پرداخت خمس، رعایت نکردن در شرب و الکل نجاسات و ... را به صورت غیرمستقیم به بیننده القاء کرد. که البته در نشان دادن این امور اگر عواقب سوء عدم انجام آن به تصویر کشیده شود احتمالاً موفق تر خواهد بود به عبارتی اگر از اثر به مؤثر برسیم در انتقال مفهوم توفیق بیشتری کسب کنیم. ■

مآخذ:

۱. روش تحقیق در علوم اجتماعی. ریمون کیوی و لوک وان کامپهود. دکتر عبدالحسین نیک گهر، چاپ سوم زمستان ۱۳۷۱. فرهنگ معاصر
۲. روش تحقیق در علوم اجتماعی. دکتر باقر ساروخانی. پژوهشگاه
۳. از نشانه های تصویری تا متن. بابک احمدی. چاپ سوم - ۱۳۷۵ - نشر مرکز
۴. جامعه شناسی وسایل ارتباط جمعی. ژان کازنو، دکتر باقر ساروخانی و دکتر منوچهر مخسنی - ۱۳۷۳ - اطلاعات
۵. تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی. ال - آرهولستی - دکتر سالارزاده امیری - ۱۳۷۱ - دانشگاه علامه طباطبائی
۶. کند و کاو وها پنداشته ها. دکتر فرامرزی رفیع پور - ۱۳۷۰ - شرکت سهامی انتشار
۷. خانواده و تلویزیون - دکتر شهلا اعزازی - ۱۳۷۳ - چاپ اول - مردیز
۸. قدرت تلویزیون - ژان کارنو - ۱۳۶۴ - امیر کبیر
۹. چگونگی درک فیلم - جیمز موناکو - حمید احمدی لاری - چاپ اول ۱۳۷۱ - سهند